

Winkel van Sinkel

is een [Nederlandse](#) winkel en is gebouwd tussen [1837](#) en [1839](#). Begonnen in [Amsterdam](#), in de stad [Utrecht](#) is de naam beroemd geworden. Deze winkel was namelijk nog een stuk uitgebreider en breder in assortiment dan de oorspronkelijke winkel in Amsterdam. Winkel van Sinkel is een algemene term geworden voor winkels waar van alles te koop is.

In de eerste helft van de negentiende eeuw waren er opvallend veel Duitse stoffenhandelaren die hun heil in Nederland zochten. Handelslieden als Clemens en August Brenninkmeyer ([C&A](#)), Cloppenburg ([P&C](#)) en [Kreymborg](#) kwamen vanuit [Oldenburg](#) of [Westfalen](#) naar Nederland, waar zij als eenvoudige marskramers begonnen en later gerenommeerde bedrijven vestigden.

Op [22 april 1822](#)^[1] begon [Anton Sinkel](#), die in [1785](#) geboren werd in het [Duitse Cloppenburg](#)^[2] een manufactuurzaak op de [Nieuwendijk](#) ..

Op 1 mei 1824 kocht hij te Utrecht het huis genaamd *het houten been* ook bekend onder de naam [Blijdenstein](#) aan de [Oudegracht](#). Hij verbouwde het pand tot winkelhuis.

Op [15 maart 1834](#) kocht hij de panden van het voormalige Sint-Barbara- en Sint-Laurensghuis en de twee huizen die tussen dit gebouw en zijn winkel in stonden (en enkele kelders) aan de [Oudegracht](#). Het gasthuisgebouw strekte zich uit van de Oudegracht tot aan de Neude. Ook op de Neude had hij al 2 huizen gekocht. Hij was van plan na het slopen van dit pand en aangrenzende panden, hier een groot warenhuis te laten bouwen. Toen de bouw op zich liet wachten, klaagde men over *het gat op de Oudegracht*. De [gemeenteraad](#) maande Sinkel tot spoed of anders het terrein zowel aan de grachtzijde als aan de [Neude](#) met een muur af te zetten. De inkel aan de Oudegracht in [Utrecht](#) ging open op [6 mei 1839](#).

Ontwerper van het nieuwe pand aan de Oudegracht en van het koetshuis aan de Vinkenburgerstraat was de Rotterdamse stadsarchitect [Pieter Adams](#) (1778-1846). Ten behoeve van het gebouw van de Winkel van Sinkel in Utrecht had Sinkel vermoedelijk in [Engeland](#) het idee opgedaan om de [voorgevel](#) te sieren met [zuilen](#) in de vorm van [kariatiden](#) (vrouwenbeelden). Deze vier zware, gietijzeren beelden waren in Engeland gegoten en werden spottend de *Britsche hoeren* genoemd. Toen de bouw eindelijk begon, trok deze voorgevel daarom sterk de aandacht. Bij de aanvoer van de beelden, hetgeen per schuit gebeurde, ging overigens iets mis. Tijdens het ophijsen van een der beelden op [9 september 1837](#) brak het bovenste gedeelte van de [stadskraan](#) aan de werf af en viel met beeld en al in het water. De stadskraan was hierdoor zo beschadigd dat besloten werd hem af te breken. Tot op de dag van vandaag is op de werf voor de Winkel van Sinkel nog aangegeven waar deze kraan heeft gestaan. Van deze gebeurtenis is toen zoals gebruikelijk in die tijd een spotvers gemaakt om het verhaal door te kunnen vertellen:

Had reeds het Instrument
Van ouds genaamd de kraan
Ten dienste dezer stad
Twee eeuwen lang bestaan
Maar moest, schoon sterk genoeg
Om half Schiedam te ligten
Voor een gegoten beeld
In deze dagen zwichten
O, kinderen van de kraan
Wat werk hebt gij begonnen

Zie nu, een Britsche hoer

Heeft kraantje overwonnen

Hoe het beeld uiteindelijk weer uit het water is gekomen vertelt het verhaal helaas niet. Behalve de vier kariatiden zijn op de gevel trouwens nog vier gietijzeren figuren geplaatst als symbolen voor de koophandel, de voorzichtigheid, de zeevaart en de hoop.

Op 6 mei [1839](#) werd de Winkel van Sinkel geopend. Hoewel het in de eerste plaats een manufacturenzaak was zonder zelfbediening, wordt de winkel wel gezien als het eerste warenhuis van Nederland en er was dan ook van alles te koop. Sinkel heeft als reclame-uiting toen het welbekende versje bedacht:

In de Winkel van Sinkel

Is alles te koop.

Daar kan men krijgen:

Mandjes met vijgen,

Doosjes pommade,

Flesjes orgeade,

Hoeden en petten

En damescorsetten

Drop om te snoepen

En pillen om te poepen

De firma Sinkel hield in [1912](#) op te bestaan, het pand werd lange tijd bankgebouw. Tegenwoordig staat het pand bekend als "Cultureel Culinaire Warenhuis". Naast een functie als grand café-restaurant kan er in de weekenden gedanst worden tijdens de clubavonden en is er elke tweede zondag van de maand een tangomatinee en de overige zondagen een salsafeest. Ook vinden er regelmatig culturele activiteiten plaats, bijvoorbeeld tijdens de [Culturele Zondagen](#).

Het pand van Sinkel op Nieuwendijk in Amsterdam is tegenwoordig heel toepasselijk in gebruik als vestiging van de [HEMA](#).

Geschiedenis van de stad Utrecht

* [prehistorie](#) kleinschalige bewoning.

* De [Romeinen](#) bouwden rond 50 n.Chr. in het kader van een zeer [omvangrijk militair bouwproject](#) langs de toenmalige [Rijnloop](#) in Utrecht het [fort Traiectum](#) (oversteekplek in rivier) ter hoogte van het [Domplein](#). Hiermee werd de grondslag voor de stad gelegd.

* Na het vertrek van de Romeinen rond 270, 5e eeuw [Franken](#).

* Vanaf de 7e eeuw tot het begin van de 8e eeuw zou dat tot conflicten met [Friezen](#) leiden.

Rond het jaar 700 arriveerden [Angelsaksische missionarissen](#) om het gebied te [kerstenen](#) en vestigden in het oude Romeinse fort daarvoor hun basis onder Frankische bescherming. Het groeide uit tot de burcht Trecht (vgl 'tricht' in Maastricht; Uut-trecht= beneden-trecht tov van Maastricht = Boven-trecht) en het [kerkelijk centrum](#). Hiernaast ontstond in de 10e eeuw met [Stathe](#) een bloeiend handelscentrum met koop- en ambachtsheden.

In 1122 verkreeg Utrecht [stadsrechten](#) en kort daarop werden [stadswallen](#) met een [verdedigingsgracht](#) om de stad aangelegd. Door verdere groei was Utrecht tot halverwege de 16e eeuw de grootste stad van de Noordelijke Nederlanden.

Vanaf omstreeks 1525 bleef het inwoneraantal drie eeuwen lang ruwweg op circa 30.000 inwoners.^[1]

Oudste vondsten

In de [steentijd](#) kwamen er reeds mensen in het gebied van de toekomstige stad Utrecht, waarvan in de Utrechtse subwijk [Zuilen](#) het oudste voorwerp is gevonden: een stenen strijdhamer uit circa 2200 v. Chr.^[7] Als topstuk uit de [bronstijd](#) kent men het [Zwaard van Jutphaas](#) uit 1800- 1500 v.Chr. dat bij de zuidgrens van de stad Utrecht werd gevonden. Bewoning in de stad Utrecht is geconstateerd rond 1800- 800 v. Chr.^[8]

ROMEINEN

Utrecht dankt zijn ontstaan aan de [Romeinen](#), die in de 1e eeuw n.Chr. de [Rijn](#) tot noordgrens van hun rijk maakten. Een van de *castella* die de Romeinen bouwden was [Traiectum](#) voor een [infanteriecohor](#)s. Traiectum lag op een oeverwal dicht bij de splitsing van de Rijn en de [Vecht](#), op een plaats waar de rivier doorwaadbaar of over te steken was. Resten van het Romeinse fort liggen deels onder het huidige [Domplein](#).

Friezen en Franken

In de loop van de 3e eeuw brokkelde het Romeinse Rijk langzaam af, en rond het jaar [270](#) trokken de Romeinse militairen weg uit de forten langs de Rijn ten westen van Nijmegen. Het lijkt erop dat de Noordelijke Nederlanden in deze tijd grotendeels ontvolkt raakten, en ook in Utrecht is geen bewijs voor bewoningscontinuïteit^{[9][10]} gevonden. In de vijfde eeuw werden de Noordelijke Nederlanden langzamerhand bevolkt door germaanse [Friezen](#), die hun macht langs de kust uitbreidden tot aan het [Zwin](#), terwijl vanuit het zuiden de tot het [christendom](#) bekeerde [Franken](#) opkwamen. Het gebied rondom de monding van de Rijn werd in de 7e eeuw sterk betwist door Franken en Friezen.

De [Merovingische](#) koning [Dagobert I](#) lukte het rond [630](#) enkele voormalige Romeinse forten aan de Rijn te veroveren, waaronder Traiectum. Hij liet een kerkje bouwen en schonk het aan bisschop [Kunibert van Keulen](#), met de opdracht vanuit dit kerkje de [bekering](#) van de heidense Friezen in het noorden te ondernemen. Maar hier kwam weinig van terecht: na de dood van [Dagobert I](#) heroverden de Friezen rond [650](#) het fort en verwoestten het kerkje. In dit tijdsgewricht resideerden Friese koningen in Utrecht, zoals [Radboud](#).^{[15][16]} In [689](#)^[17] versloeg de Frankische [hofmeier Pepijn II](#) op zijn beurt de Friese koning Radboud bij [Dorestad](#) en opnieuw kwam Utrecht in Frankische handen.

Kerkelijk centrum

In deze tijd begon het proces van de definitieve kerstening van de Friese gebieden. In [690](#) arriveerde de [Angelsaksische missionaris Willibrord](#) uit Engeland in de Lage Landen. Nadat hij zich verzekerd had van de steun van het Frankische hof en zich in Rome tot aartsbisschop der Friezen had laten wijden, vestigde hij zich in [695](#) in Utrecht. Binnen de muren van het oude *castellum* stichtte hij de [Sint-Salvatorkerk](#), waaraan hij een klooster verbond. Daarnaast liet hij het kerkje van Dagobert I herbouwen, dat hij aan [Sint-Maarten](#) wijdde. Vanuit Utrecht werd nu de missionering van de Friezen ter hand genomen.

Een laatste onderbreking van de Frankische heerschappij vond plaats toen de Friezen in [714](#) nog eenmaal Utrecht in handen kregen. In [719](#) aan het eind van de [Frankische Burgeroorlog](#) werden zij echter definitief verdreven door de Frankische hofmeier [Karel Martel](#). In dat jaar kreeg Willibrord gezelschap van zijn landgenoot [Bonifatius](#), die zich enkele jaren later naar het Germaanse gebied ten oosten van de Rijn begaf. Karel Martel schonk het voormalige *castellum* met het omliggende gebied in [723](#) aan de Utrechtse kerk,^[21] waarmee de basis gelegd werd voor het wereldlijk gezag van de kerk.

Ook na de dood van Willibrord in [739](#) bleef Utrecht het religieuze centrum over een groot gebied. Van een georganiseerd bisdom was aanvankelijk nog geen sprake, maar Bonifatius wist de plaats uit handen van de [Keulse](#) bisschop te houden,

die er aanspraak op maakte op basis van de oude schenking van Dagobert. Vanuit de kloostergemeenschap binnen de muren van het *castellum* vormde zich de [Utrechtse Domschool](#) die onder [Gregorius van Utrecht](#) tot grote bloei kwam met wijde reputatie en leerlingen had als [Liudger](#). De opvolger van Gregorius, [Alberik I](#), werd in [777](#) in Keulen tot bisschop van Utrecht gewijd. Het bisdom omvatte bijna het hele gebied van het latere Nederland boven de rivieren en Zeeland, en werd een [bisdom](#) van het tot aartsbisdom gepromoveerde Keulen.

Vikingen

Twintig kilometer stroomopwaarts van Utrecht maakte de internationale handel ondertussen een weergaloze bloei door in [Dorestad](#). De sterke specialisatie van deze twee naburige plaatsen (Utrecht als kerkelijk centrum en Dorestad als handelscentrum) is opvallend en nog niet verklaard.^[18] Dorestad kreeg te maken met verval en [Vikingen](#), die in 834 de plaats voor het eerst aanvielen en plunderden. Ook Utrecht werd steeds meer bedreigd, zodat bisschop [Hunger](#) het in [857](#) vermoedelijk^[19] raadzaam achtte zijn zetel te verlaten en steun te zoeken bij keizer [Lotharius I](#). Via een omweg belandde de bisschop in [Deventer](#), waar de Utrechtse bisschoppen zo'n vijftig jaar resideerden.

Na onder meer politieke en economische veranderingen vestigden de bisschoppen onder [Balderik](#) zich weer in Utrecht.^[20] Bisschop Balderik repareerde de muren van het voormalige Romeinse castellum en herstelde de kerkelijke gebouwen. Het castellum was inmiddels uitgegroeid tot de burch Trecht. De Nederlanden waren in [925](#) aan het Duitse Rijk vervallen, en er ontstond een innige band tussen Utrecht en de Duitse keizer. Balderik was waarschijnlijk niet door de keizer aangesteld, maar hij kreeg nu te maken met het [Rijkskerkenstelsel](#), ingevoerd door keizer [Otto I](#). Otto wist Balderik voor zich te winnen door hem zijn zoon te laten opvoeden en vele schenkingen aan het bisdom te doen. Otto schonk ook in 936 de stad Utrecht het [muntrecht](#). De positie van de Utrechtse handel werd nog verder versterkt door de verplaatsing van de markt van [Muiden](#) naar Utrecht.

In de [hoge middeleeuwen](#) profiteerde Utrecht van de ondergang van [Dorestad](#). De welvarende handelswijk [Stathe](#) was direct westelijk van de burch gelegen rond de [Steenweg](#) en Boterstraat. Eind van de 10e eeuw werd een nieuwe waterweg gegraven die van Stathe naar de Vecht liep, dit is het huidige noordelijk deel van de [Oudegracht](#). De eerste [parochiekerk](#),^[21] de [Buurkerk](#), zal ook in de 10e eeuw in deze handelswijk zijn gesticht. In 1007 wisten volgens een kroniek Vikingen nogmaals Utrecht te bereiken, maar met het door de bewoners in brand steken van de handelsnederzetting en het terugtrekken in de burch, vertrokken deze Vikingen weer.

In de loop van de 11e eeuw werd het kerkelijk centrum op en rond het Domplein grootschalig uitgebreid met onder meer drie nieuwe kapittelkerken en een [abdij](#), die rondom de voorloper van de huidige [Domkerk](#) gebouwd werden. De bisschop bouwde aan de burch zijn bisschoppelijk paleis en [keizer Hendrik III](#) voegde daar zijn [palts Lofen](#) aan toe.

Stadsrechten

Op 2 juni [1122](#) verkreeg Utrecht als een van de eerste plaatsen in de Noordelijke Nederlanden "[stadsrechten](#)". Door de bloei van de stad daarna ontstond een netwerk van straten binnen de muren en de welgestelden bouwden volop stenen huizen. In die tijd had Utrecht een voorsprong op andere Nederlandse steden, waar stenen woningen nog zeldzaam waren. In de middeleeuwen was Utrecht als bisschopszetel en grootste stad van de Noordelijke Nederlanden het belangrijkste culturele centrum van Nederland.

Bloei

Het bestuur van de stad bestond aanvankelijk uit [schout](#) en [schepenen](#), maar al in 1196 werd er een Gemeenteraad gevormd, die tot de oudste behoort ten noorden van de [Alpen](#).

Vanaf de 12e eeuw werd de macht van naburige vorsten groter, terwijl die van de Utrechtse bisschop afnam. Gedurende de hele Middeleeuwen hebben vooral [Holland](#) en [Gelre](#) geprobeerd delen van het Sticht in te lijven. Binnen de stad

ontstonden twee overheersende partijen, waarvan de een pro-Holland was en de ander pro-Gelre. Eeuwenlang hebben deze partijen elkaar te vuur en te zwaard bestreden. Bij verschillende van deze gelegenheden kan gerust gesteld worden dat er sprake was van [burgeroorlog](#).

Ondanks deze strijd en ondanks de toenemende concurrentie van de Hollandse steden vanaf de 13e eeuw, bleef Utrecht de grootste en welvarendste stad en het belangrijkste culturele centrum in de Noordelijke Nederlanden. De welgestelden bouwden vanaf 1175 grote stenen huizen langs de Oudegracht, vooral nadat rond het midden van de 13e eeuw het gebruik van [baksteen](#) algemeen werd. De weerbare huizen daarin worden ook wel [stadskastelen](#) genoemd. Talrijke [kloosters](#) vestigden zich in en rond de stad. De huidige [Domkerk](#) werd vanaf 1254 gebouwd.

Het grootste prestige-project van de 14e eeuw was de bouw van de kolossale Domtoren, een van de grootste torens die tot dan toe was gebouwd.

De dreiging van de buurstaten van het Sticht (Utrecht en het omringende land) bleef groot. In 1200 telde Utrecht ongeveer 3000 inwoners. Deze woonden merendeels nog op natuurlijke of kunstmatige ophogingen in de stad, met name in en rond de handelswijk Stathe.

Na de eerdere afdamming van de Rijn werd rond 1275 in het noordelijk deel van de stad de [Weerdsloop](#) aangelegd. Met deze maatregelen werd de [waterstand](#) in de stad reguleerbaar. Langs de grachten konden zodoende de vandaag de dag karakteristieke [werven](#) en [werfkelders](#) ontstaan. Vooral de Oudegracht vormde een twee kilometer lange haven met dubbele kade, die als levensader van noord naar zuid door de stad liep. Tevens konden met de waterregulering de lageregebieden binnen de stadsmuur gebruikt gaan worden voor de groeiende bevolking. In 1300 was het inwoneraantal gestegen tot rond 5500 tot 7000. In 1500 telde de stad ongeveer 20.000 inwoners.

Machtsoverdracht aan Karel V

[David van Bourgondië](#) was de laatste bisschop van [Sticht Utrecht](#) die nog werkelijke wereldlijke macht uitoefende. Na zijn overlijden in [1496](#) zaten nog drie bisschoppen op de troon die steeds vaker in het nauw kwamen in de machtsstrijd tussen de [Habsburgers](#) en graven van [Gelre](#). Bisschop [Hendrik van Beieren](#) koos in [1527](#) definitief de Habsburgse kant en wilde in de stad een [dwangburcht](#) bouwen. Nadat de Utrechtse bevolking hiervan op de hoogte kwam vroeg het de hulp in van [Karel van Gelre](#) die in [1527](#) troepen naar de stad stuurde. Te laat, de bisschop had inmiddels de wereldlijke macht aan [keizer Karel V](#) overgedragen. Op [21 oktober 1528](#)^[27] kwam dan ook een einde aan Sticht Utrecht, waarna de dwangburcht [Vredenburg](#) werd gebouwd. De bisschoppen van Utrecht behielden wel hun kerkelijke macht maar het bestuur werd uitgeoefend door een [stadhouder](#) die zijn bevelen ontving van het hof in [Brussel](#). Het verlies van de vrijheid had ook een positieve kant; er was nu rust en orde en dat had gunstige gevolgen voor de handel en nijverheid.

In deze periode dreigde de destijds zeer ruim aangebrachte stadsmuur gebrek aan ruimte op te leveren voor de inmiddels 30.000 inwoners tellende stad. De [reformatie](#) bracht echter grootschalige ontneming van het grofweg 1/3 tellende katholieke grondbezit in de stad met zich mee, waardoor nieuwe grond beschikbaar kwam voor woningbouw. De infrastructuur in de stad die daarvoor menigmaal doodliep op zulke percelen, werd samen met [rooilijnen](#) en bestratingen drastisch gewijzigd. De stadsverdediging werd na de eerdere bouw van onder meer [Sonnenborgh](#) met 5 [bolwerken](#) uitgebreid. Qua schilderkunst kent men de [Utrechtse School](#). De economie bloeide weer op. Echter deze zou samen met het bewonersaantal niet de tendens gaan meemaken zoals in vele steden in de [Republiek](#). De Utrechtse markt en nijverheid namen uiteindelijk af tot een lokaal/regionaal karakter; het aantal inwoners zou vanaf 1525 drie eeuwen lang ruwweg gelijk blijven.

Staatsgreep van prins Maurits

In [1617](#) dreigden onlusten van de [contraremonstranten](#), zodat de [Staten van Utrecht](#) [waardgelders](#) (huursoldaten) in dienst namen. [Maurits](#) beschouwde dit als een provocatie en aantasting van zijn positie als [kapitein-generaal](#). Op [31 juli 1618](#) trok hij Utrecht binnen en ontsloeg de waardgelders die naar de [Neude](#) waren opgeroepen. Tegenstanders

(*staatsgezinden*) werden gevangengenomen, zoals [raadpensionaris Gilles van Leedenberch](#), die zelfmoord pleegde voordat hij net als [Oldenbarnevelt](#) onthoofd kon worden. Zijn doodskist werd in Den Haag toen maar ter afschrikking aan de galg gehangen.

Tevens *verzette* Maurits *de wet*, dat wil zeggen hij stelde een nieuw stadsbestuur aan.

Universiteit

De illustere school uit 1634 werd twee jaar later verheven tot [Universiteit Utrecht](#) en geopend op 26 maart 1636. De [universiteitsbibliotheek](#) kreeg zijn locatie op het [Janskerkhof](#). Een jaar later opende de [Maliebaan](#) waar men het [maliespel](#) speelde. Op deze locatie speelde men al twee eeuwen eerder balspelen.

Fransen bezetting

De [oorlog](#) van het rampjaar [1672](#) met [Frankrijk](#), [Engeland](#), [Keulen](#) en [Münster](#) werd ernstig voor Utrecht toen een sterk Frans leger vanuit [Gelderland](#) naderde. Utrecht wilde de voorsteden niet platbranden om een goed [schootsveld](#) te krijgen, zoals toen nog [kapitein-generaal Willem III](#) aanbeval. De [stadsmuren](#) waren verwaarloosd en overwoekerd. De Staatse troepen trokken zich terug uit hun kampement verdwenen achter de [Hollandse waterlinie](#), zodat de stad zich overgaf aan de Franse markies De Rochefort, die op [13 juni](#) 1672 de sleutels op het stadhuis ontving. Een paar dagen later kwam [Lodewijk XIV](#) langs. Een deel van de elite had de stad verlaten. Tot ergernis van de hervormden werd de [Dom](#) ingericht als [katholieke kerk](#) en verscheen er een [processie](#) in de straten. Op [13 november 1673](#) vertrokken de Fransen, na een heffing van [fl](#) 450.000 om plunderingen te voorkomen. Ook staken ze dijken door en namen ze 20 voorname inwoners mee als [gijzelaars](#).

De [Staten-Generaal](#) bezette daarop de stad met [Staatse](#) troepen en verweet Utrecht haar overgave in 1672. Stadhouders Willem III zou voortaan alle benoemingen in ambten doen.

De [zomerstorm van 1 augustus 1674](#) veroorzaakte in Utrecht een [tornado](#) - een *schriklijk tempeest* - die een deel van de stad verwoestte, waaronder het [schip](#) van de [Domkerk](#). Het schip had uit zuinigheid geen [luchtboog](#), anders dan het [koor](#), dat gespaard bleef. Door sommigen werd de ramp gezien als straf van [God](#) voor de katholieke inrichting van de kerk tijdens de Franse bezetting. Tot begin [19e eeuw](#) lagen er resten puin op het [Domplein](#) en die zouden rond 1731 leiden tot de [Utrechtse homoseksuelenaffaire](#).

De **Utrechtse sodomieprocessen** waren een grootscheepse vervolging van [homoseksuelen](#) in [1730-1731](#) in de stad [Utrecht](#). In die stad vonden ruim veertig vervolgingen plaats.^[1] Vervolgens verspreidde de jacht op "[sodomieten](#)" zich naar de rest van de [Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden](#), waar nog eens ruim 300 processen plaatsvonden, die in veel gevallen leidden tot de [doodstraf](#).^[1]

De ruïnes van het middenschip van de Utrechtse [Domkerk](#), ingestort tijdens de [zomerstorm van 1674](#), zijn jarenlang de plek geweest waar "sodomieten" elkaar konden treffen: mannen op zoek naar seks met andere mannen. In 1730 en 1731 stelden de overheden na klachten van de koster van de Dom een onderzoek in. Een aantal mannen werd gearresteerd en verhoord. Uit de bekentenissen van een van deze gearresteerden bleek dat er ook elders in de Republiek netwerken en ontmoetingsmogelijkheden voor sodomieten bestonden. Er volgde een golf van sodomietenvolgingen. In Utrecht werden 18 verdachten ter dood veroordeeld en [gewurgd](#). Een aantal mensen in belangrijke posities, die kennelijk getipt waren, waren al gevlucht voordat ze gearresteerd konden worden.

De Utrechtse zaak ontketende ook een reeks vervolgingen in andere delen van het land, waarvan die in het Groningse dorp [Zuidhorn](#) de beruchtste was: daar werden 22 mensen ter dood veroordeeld en geëxecuteerd; twee anderen waren al eerder op de [pijnbank](#) doodgemarteld. Het land verkeerde destijds in een stemming die de mensen vatbaar maakte voor "heksenjachten". Er was zojuist een ernstige [epidemie](#) onder het rundvee geweest, terwijl de Nederlandse dijken door de [paalworm](#) werden bedreigd. In die omstandigheden konden "hel-en-

verdoemenis"-predikers de mensen ervan overtuigen dat God vertoornd was op het land vanwege de welig tierende onzedelijkheid. Het toeval wilde dat de homoseksuelen toen een voor de hand liggende [zondebok](#) waren.

Op het Domplein, daar waar ooit de ruïnes van het middenschip van de Domkerk lagen en waar [gecruiset](#) werd, ligt sinds 1999 een steen waarin de vervolging wordt gememoreerd en wordt aangegeven dat mannen en vrouwen tegenwoordig zonder angst voor vervolging hun [homoseksualiteit](#) (moeten) kunnen beleven.

Als gevolg van de Utrechtse sodomieprocessen werd "Utrechenaar" een scheldwoord voor homoseksueel. De hoofdredacteur van het [Utrechtsch Nieuwsblad](#), [G.J. van Heuven Goedhart](#) (1901-1956), ergerde zich hier zo aan, dat hij in zijn krant en daarmee in het Utrechtse spraakgebruik sinds de jaren 1930 bewust een ander woord ging gebruiken: het woord "Utrechter", dat tot dan toe veel minder voorkwam.

Patriottentijd

De [Vierde Engelse Oorlog](#) brak in [1780](#) uit en verliep nadelig voor de Republiek, zowel militair als economisch. In Utrecht nam het verzet toe tegen de plaatselijke vertegenwoordiger van Stadhouder [Willem V](#). Zijn invloed op het stadsbestuur werd uitgeschakeld en de oprichting van een [schutterij \(exercitiegenootschap\)](#) *Pro Patria et Libertate* toegestaan. Deze oefende onder veel belangstelling bij de [Catharijnesingel](#). Deze schutterij ontwikkelde zich tot een politiek gezelschap. Op [6 december 1784](#) organiseerde *Pro Patria* de eerste nationale bijeenkomst van gewapende burgercorpsen, die werd bijgewoond door een vijftigtal afgevaardigden van ongeveer twintig schutterijen.

Toen de vroedschap niet reageerde op een verzoekschrift met zo'n 1200 ondertekenaars, belegerden de patriotten het stadhuis in maart [1786](#). In augustus 1786 lieten ze een nieuwe vroedschap benoemen, waarmee Utrecht het brandpunt werd van de Patriottenbeweging. Op [12 oktober 1786](#) kreeg de stad een democratisch bestuur. De Staten van Utrecht bleven de stadhouder trouw en weken uit naar [Amersfoort](#).

Na de aanhouding van de [Prinses](#) te [Goejanverwellesluis](#) vaardigde haar broer [Frederik Willem II van Pruisen](#) op 9 september een ultimatum uit. De Staten van Holland hoopten vergeefs op hulp van [Frankrijk](#) en wezen dit ultimatum af, terwijl [Engeland Pruisen](#) aanmoedigde. Op [13 september 1787](#) kwamen 25.000 Pruisische troepen van [Brunswijk](#) de grens over. In de morgen van [17 september](#) rukte het leger van Willem V de stad binnen. Vele patriotten waren gevlucht en afgezette regenten werden in het stadsbestuur hersteld. De Staten van Utrecht keerden terug uit Amersfoort. Alle maatregelen van de patriotten werden ongedaan gemaakt en het was verstandig om op straat oranje te dragen als men niet aangevallen wilde worden.

Begin 19e eeuw liet [Lodewijk Napoleon](#), koning van het [Koninkrijk Holland](#), een [residentie](#) bouwen in de stad. Utrecht zou daarin gedurende zo'n half jaar de hoofdstad zijn van het Koninkrijk Holland.

Zo'n drie eeuwen lang was tot het vertrek van de Fransen in 1813 het inwoneraantal van de stad ruwweg rond de 30.000 gebleven. Door geboorteoverschot en instroom van nieuwe inwoners door een opbloeiende economie, verdrievoudigde in de 19e eeuw het aantal inwoners. Veel nieuwe inwoners waren afkomstig van het omliggende platteland en katholiek, wat tot veranderingen leidde in de religieuze verhoudingen binnen de stad en soms spanningen gaf. De [bisschoppelijke hiërarchie werd hersteld](#) met Utrecht als hoofdzetel. De bevolking woonde nog grotendeels binnen de reeds volgebouwde middeleeuwse stadswal. Men onderkende al eerder dat de stadswal, stadspoorten en bolwerken niet meer functioneel waren. Met de bouw van de [forten bij Utrecht](#) als onderdeel van de [Nieuwe Hollandse Waterlinie](#), werd deze oude stadsverdediging vanaf 1830 dan ook grotendeels afgebroken en ontstond het [Zocherpark](#). Rond 1900 groeide de stad naar 100.000 inwoners.

In 1843 kreeg Utrecht een [treinverbinding](#). Rond 1870 was de stad uitgegroeid tot het knooppunt van de [spoorwegen in Nederland](#) waardoor steeds meer handel, industrie en dienstverlening hun weg vonden naar de stad.

In 1842 kreeg Utrecht een [gasfabriek](#), in 1883 [leidingwater](#) en vanaf 1905 elektriciteit.

1900-1940

De grote bevolkingsgroei zette in de eerste decennia van de 20e eeuw door; rond 1940 telde de stad 165.000 inwoners. [Holsboer](#) en [Berlage](#) maakten in 1920 een uitbreidingsplan voor de stad met een ver oog naar de toekomst,^[28] dat grotendeels niet werd uitgevoerd. Onderwijl ontstond met de om het middeleeuwse deel van de binnenstad gelegen treinverbindingen een [verkeersinfarct](#) omdat overig verkeer gelijkvloers ermee kruiste; een probleem waar maar moeizaam een oplossing voor kwam. De industrie was in deze periode een grote werkgever en was veelal gevestigd aan de waterwegen. In de grootschalige industrie vonden met name in de metaalindustrie veel mensen werk waaronder bij [Werkspoor](#) en [Demka](#) in de toen nog aangrenzende zelfstandige gemeente [Zuilen](#). Mede bepaald door de gunstige treinverbindingen werd de [Jaarbeurs Utrecht](#) in 1917 in Utrecht gevestigd en kende in de crisisjaren grote bloei.

Het [Centraal Museum](#) wordt in 1921 geopend. [Gerrit Rietveld](#) ontwierp rond 1923 het [Rietveld Schröderhuis](#). Op het [Domplein](#) kwamen in 1929 wetenschappers definitief tot de ontdekking van het Romeinse verleden van Utrecht. Op diezelfde locatie richtte twee jaar later [Anton Mussert](#) de [Nationaal-Socialistische Beweging in Nederland](#) (NSB) op.

De Duitsers waren van plan in de meidagen van [1940](#) na [Rotterdam](#) ook Utrecht te bombarderen, maar de [capitulatie](#) van het [Nederlandse leger](#) verhoedde dat. Op [21 juni](#) 1940 kwam de door Duitse bezetter ingestelde [rijkscommissaris Seyss-Inquart](#) op bezoek in Utrecht.^[29] Op de [Maliebaan](#) bevond zich het hoofdkwartier van de NSB. Orders van het Duitse leger voor de [staalfabrieken](#) leverden veel werkgelegenheid. [Racistische](#) maatregelen tegen [Joden](#) begonnen in de zomer van 1940. Op 26 februari 1941 namen arbeiders van de Demka-staalfabriek en enkele andere bedrijven deel aan de [Februaristaking](#). In 1942 ging de Duitse bezetter voortaan hard optreden.

Joden werden voor het eerst massaal [gedeporteerd](#) vanaf het [Maliebaanstation](#) naar [Westerbork](#) en later naar [Auschwitz](#). Van de 1200 Joodse Utrechters werden er 900 vermoord.

1945-2000

Na de Tweede Wereldoorlog zou Utrecht zijn grootste stadsuitbreidingen doen. De stadsgrenzen ten opzichte van omliggende gemeenten werden in 1954 gewijzigd waardoor het Utrechtse grondgebied verdubbelde. Onder meer de grote woonwijken [Kanaleneiland](#) (30.000 inwoners) en [Overvecht](#) (40.000 inwoners), en het industriegebied [Lage Weide](#), werden rond de jaren 60 gebouwd. Daarna vond ook in de naastgelegen gemeenten [Nieuwegein](#) en [Maarsse](#) grootschalige huizenbouw plaats. Aan de rand van het Utrechtse stadscentrum verrees onderwijl het winkel- en kantorencomplex [Hoog Catharijne](#), met een uitbreiding van het treinstation en een opschaling van de Jaarbeurs.

[Voetbalvereniging DOS](#) behaalde in 1958 het [landskampioenschap](#) en fuseerde in 1970 tot [FC Utrecht](#).

Noemenswaardige protesten waren er vanaf die tijd tegen de bouw van Hoog Catharijne, de aanleg van een snelweg door [Amelisweerd](#) en het [pausbezoek](#). Een bekende naoorlogse Utrechtse kunstenaar is [Dick Bruna](#).

[Leidsche Rijn](#) is anno [2006](#) uitgegroeid tot de grootste nieuwbouwlocatie en [Vinex](#)-locatie van Nederland. Rond het jaar 2010 telt de stad ongeveer 300.000 inwoners.

Het Spoorwegmuseum,

voorheen **Nederlands Spoorwegmuseum (NSM)**, is sinds [1954](#) gevestigd in het in [1874](#) gebouwde [Maliebaanstation](#) aan de [Oosterspoorweg](#) in de stad [Utrecht](#).

Station Utrecht Maliebaan

Vanaf de opening in [1874](#) was het aantal reizigers dat gebruik maakte van dit station niet groot. Al in [1887](#) werd het station verbouwd, ten gunste van het goederenvervoer. Dit werd nogmaals versterkt in [1908](#), toen de gehele zuidvleugel werd verbouwd tot bergplaats voor bestel- en vrachtgoederen. Nadat HIJSM en SS in 1938 fuseerden tot [N.V. Nederlandse Spoorwegen](#) werd het Maliebaanstation als overtollig beschouwd en op 15 oktober 1939 gesloten. Door een ontsporing is het station op en rond [2 februari 1940](#) weer tijdelijk in gebruik als station^[3]. Tijdens de [Tweede Wereldoorlog](#) werden veel Utrechtse Joden vanaf het Maliebaanstation afgevoerd naar de [vernietigings- en concentratiekampen](#). In 1954 kreeg het gebouw een nieuwe bestemming als Nederlands Spoorwegmuseum.

Geschiedenis van het museum

Museum zat eerst in andere NS-gebouwen:

Op 7 januari 1927 werd de *Stichting Nederlandsch Spoorwegmuseum* opgericht.

* [NS-Hoofdgebouw I](#) aan het [Moreelsepark](#)

* Na uitbreken van WO 2 in de oostvleugel van het [Rijksmuseum](#) te [Amsterdam](#), waar de collectie vanaf 30 mei 1942 te bezichtigen was^[2]. In september 1944 moest het Rijksmuseum sluiten. Na de oorlog werd de collectie van het Spoorwegmuseum in afwachting van het vinden van een nieuwe locatie opgeborgen op een bovenverdieping van het Amsterdamse [Centraal Station](#).

In 1951 wees [F.Q. den Hollander](#), toenmalig president-directeur van de NS, het in 1939 gesloten Maliebaanstation in Utrecht aan als nieuwe locatie voor het museum. Na verbouwing werd het museum op 5 november 1954 officieel geopend.

Uitbreidingen en verbouwingen

In 1988-'89 vond een grote verbouwing plaats. De inrichting van het stationsgebouw werd geheel vernieuwd en volgens de toen moderne inzichten ingericht. Deze inrichting heeft tot 2003 bestaan.

De laatste grote verbouwing

In 2002 werd besloten het museum opnieuw ingrijpend te verbouwen. Het stationsgebouw uit 1874 werd na de sluiting in september 2003 weer geheel leeggehaald en nu grotendeels teruggebracht in de [19e-eeuwse](#) staat, aangevuld met de [Koninklijke wachtkamer](#) afkomstig uit het in 1973 gesloopte station [Den Haag Staatsspoor](#).

Het landschap rond het gebouw is vormgegeven als een spoorlandschap waarin diverse publieke functies een plek hebben gekregen. Zo is er onder meer een terras aanwezig, een kinderspeelplaats, de jumbo-express, een [draaischijf](#), een labyrint met oude stationsbeelden en een evenemententerrein.

Museumformule

In het voorjaar van 2005 werd door Het Spoorwegmuseum een geheel nieuwe museumformule gepresenteerd. De formule is geïnspireerd op de wetenswaardigheid dat men het station in de negentiende eeuw ook wel *de poort naar de wereld* noemde. Het station werd ervaren als het beginpunt van een ontdekkingsreis.

In Het Spoorwegmuseum maakt de bezoeker via verschillende *Werelden* een reis door de geschiedenis. De werelden vertegenwoordigen elk een belangrijke tijdspanne in de ontwikkeling van het spoor ingedeeld in historisch, maatschappelijk, romantisch of technologisch opzicht. De werelden 1, 3 en 5 zijn hierbij ingericht als pretparkattractie zoals een [walkthrough](#) (wereld 1), [darkride](#) (wereld 3) en [simulator](#) (wereld 5).

- Wereld 1 - Zwarte Magie 1800-1850: [De Grote Ontdekking](#)

- Wereld 2 - La belle époque 1860-1900: *Droomreizen (de hoogtijdagen van de internationale treinen rond 1900)*
- Wereld 3 - Modern Times 1918-1945: [Stalen Monsters](#)
- Wereld 4 - Op weg naar vandaag 1950-2005: *De Werkplaats (de grote hal met treinen)*
- Wereld 5 - 1800-toekomst: [De Vuurproef](#)

De presentatie is veel meer dan vroeger sterk gericht op het vermaken van een groot publiek met kinderen en voor uitjes als bijvoorbeeld voor een historische vereniging. De inhoudelijke kant van het museum is daar ondergeschikt aan gemaakt. De collectie is een soort achtergrond hiervoor. Dit geldt ook voor de schilderijen, prenten en attributen. Er is veel aandacht besteed aan de aankleding met decorstukken. Er is duidelijk een keuze gemaakt van 'van alles een beetje' om een groot publiek te vermaken. Dat deze doelstelling bereikt is, blijkt uit de na de heropening in juni 2005 sterk gestegen bezoekersaantallen.

Pretparkattracties

[De Grote Ontdekking](#) is ingericht als [walkthrough](#). Na het verlaten van de mijnlift wandelen bezoekers door een replica van een Brits dorp en worden zij hierbij begeleid door een audiotour.

[Stalen Monsters](#) is ingericht als [darkride](#), een attractietype dat vaak alleen te vinden is in grote attractieparken, aangezien de onderhoudskosten van een darkride hoog op kunnen lopen. Bezoekers nemen plaats in een voertuig gedecoreerd als mijntrein en worden langs verschillende scènes geleid die te maken hebben met de spoorwegen in de periode 1918 tot en met 1945.

[De Vuurproef](#) is een virtuele reis door bijna twee eeuwen treingeschiedenis door middel van een interactieve show en [simulator](#). Tijdens deze reis wordt in beeld gebracht wat de komst van de trein voor de wereld heeft betekend. Daarbij komen de ingrijpende maatschappelijke en economische veranderingen, de ontwikkelingen die de trein onderging, de aansprekende momenten in de spoorweggeschiedenis en de rol die de trein tegenwoordig speelt aan bod.

Koninklijke rijtuigen

Met een bijdrage van de [BankGiro Loterij](#) in 2009 kon Het Spoorwegmuseum een replica gaan bouwen van de Sr 1, een [koninklijk rijtuig](#) uit 1864. Het werk is sinds april 2010 in het museum te bezichtigen. De keuze is op de Sr 1 gevallen omdat van dit rijtuig de meeste tekeningen en gegevens bewaard zijn gebleven. Het oorspronkelijke rijtuig werd gebouwd door de [HIJSM](#) voor koningin-moeder [Anna Paulowna](#). De huidige replica geeft het rijtuig weer zoals het er uitzag na de verbouwing van 1884. De enige en oudste nog bestaande koninklijke rijtuigen die in het Spoorwegmuseum staan zijn de rijtuigen Sr 8 en Sr 9 van [Juliana](#) en [Bernhard](#) uit de jaren vijftig.

Iconen van het spoor (2014)

In verband met het 175-jarige bestaan van de spoorwegen in Nederland haalt het Spoorwegmuseum een aantal iconen van het spoor naar Utrecht. De oudste stoomlocomotieven uit Europa zijn te zien in de tentoonstelling 'Iconen van het spoor'. Er komen bruiklenen uit [Engeland](#), [Zweden](#), [Duitsland](#) en [Frankrijk](#). De tentoonstelling is open van 21 juli t/m 21 september 2014.

Naast de tentoonstelling 'Iconen van het spoor', is er gelijktijdig een tentoonstelling over [F.W. Conrad](#).^{[5][6]}

.....